

Igor Gedrih

GRAFIKE MARCA CHAGALLA V PIRANU

»Prepričan sem, da me ima Rembrandt rad,« vzkligne Chagall na koncu avtobiografskega spisa *Moje življenje*.

Razstavní dogodek posebne vrste je prikaz Chagallovih grafičnih del v Obalnih galerijah v Piranu. Izjemen tudi v tem, da zajema izbor litografij nekako zadnjih desetih let mojstrovega ustvarjanja, verjetno nekoliko manj poznani opus tudi drugod. Vseh 49 grafik je posredoval Narodni muzej Message Biblique Marc Chagall iz Nice v sodelovanju Francoskega kulturnega centra v Ljubljani. Januarsko-februarska razstava je seveda ena tistih, ki je izzvala vidno večji interes in je presegla obiskovalno raven, kot je to v navadi pri drugih razstavah.

Moderni klasik Marc Chagall se je sorazmerno pozno lotil grafike, bilo mu je trideset let, ko je v Berlinu (1922) naredil svoj prvi grafični list. Kakor koli že poznamo ustvarjalnost Marca Chagalla, velikega poeta slikarstva, a prav tako grafike, vitraža, knjižne ilustracije, keramike, povsod se je izražal kot véliki oblikovalec celovite izraznosti in kot suverena umetniška osebnost. Ni treba poudarjati, da spada med največje upodabljajoče umetnike dvajsetega stoletja. Marc Chagall je zase stoječi umetnik, težko bi rekli, da ga veže strujna pripadnost, prej obratno; ob nekaterih zgodnjih vplivih (npr. kubizma), je od mladih let usmeril svojo izraznost k osebno doživetemu in izraznemu dejanju, ki je toliko zaznamujoče, da nezamenljivo izstopa med drugimi sodobniki; dostikrat spregledano dejstvo je namreč ostalo, da se je Chagall v svoji fantastiki oplajal pri starih židovskih legendah in simbolih. Tudi umetnostni poznavalci so previdni glede uvrstitvene opredelitve Chagallove umetnosti, saj je v toliki meri drugače zastavljena, celo od sorodnih sodobnikov, toliko izvirna, tudi neozirajoča se na struje in strujanja in drugačne izrazne možnosti, in tako Chagall upravičeno ostaja pojem zase. Morebiti je W. H. Janson za kanec preohlapien z opredelitvijo, da spada Chagall z de Chiricom, Paulom Kleejem v krog fantastike, kjer je »notranje oko« pomembnejše od zunanjega videza; temu nikakor ni mogoče oporekati, vendar je narava posameznikov razločujoča in se napaja iz različnih duhovnih virov in posameznik različno odseva doživljajski svet, tudi osnova fantazije je različna. Yvan Goll, ki mu beseda »surrealizem« ni bila všeč, je Apollinairov »izum« pretresal v Journal Littéraire in dejal, da je pod to oznako možno uvrstiti take umetnike, kot so Blais Cendrars, Marc Chagall, Robert Delauney in Jacques Lipschitz. Najsi je zatem A. Breton dal substancialno razlago, Chagalla kar ne moremo uvrstiti med nadrealiste, najsi je nanje vplival, kot navaja Luc Menaše, najsi so nadrealisti občudovali Chagalla. Malcolm Haslam v svoji študiji *The Real World of Surrealists* seveda ne upošteva Chagalla.

V Chagallu je spregovorila poetična fantazija, ki likovno in doživlajsko spaja nebo in zemljo, zavestno in tisto, kar je na robu zavesti, združeval je preteklo, spominsko, s sedanjim, pa sanjski svet, svet lirične zasanjanosti s trdimi segmenti stvarnosti, magično nedoumljivo z vsakdanje privzdignjenim, z žarom transcendence v prepletu življenjskih, ponotranjenih doživljanj. Chagall ostaja predvsem poet slikarstva, nezavezan fizikalnim zakonitostim in vzročno-posledični kavzalnosti. Ostaja neodvisen od struj in strujanj v svojih poetičnih upodobitvah in v svojem krogu izrazne likovne poetike; predvsem humanist in izpovedovalec svobode, vere in upanja, zatoorej ohranja pridih optimizma, tudi kanec humorja in vedrino. Življenje pojmuje kot dar, z delavno predanostjo in neutrudno energijo ga slikovno preobrazil v poetično izpoved, naj gre za sliko, grafiko ali kaj drugega. Takó in še drugače se nam izriše sredica Chagallovega umetniškega creda. Ni pomembno, kam uvrstimo njegovo delo, pomembno je bogato doživetje umetnine.

O grafiki je Chagall dejal, da bi mu nekaj manjkalo, ko se je ne bi v določenem življenjskem obdobju oprjel. Pri Chagallu so grafike, v našem primeru litografije, daleč od improvizacije; so rezultat premišljenega, skrbno preštudiranega dela. Litografije so bile za Chagalla od nekdaj eden od izzivov grafične tehnike, kjer se je lahko izrazil na drugačen način. Pot od začetkov do končne verzije ni prepuščena naključju, naglemu zaključku, tudi v izboru litografij zadnjih let ne. Kar zadeva tematike, je Chagall najbrž zvest sam sebi; tudi navidezna ponavljanja se izkažejo kot premišljene variacije s svežino presenetljivih potankosti, dopolnitvenih prvin, celo z nepredvidljivo drugačnostjo.

Prikazani izbor litografij na papirju je prinesel troje tematskih sklopov, če strnemo osredje razstavljenih del. V okviru biblijskih motivov so številni in iščočí mali osnutki za kralja Davida, »portretno« podobo prerašča tam, kjer sovпада čutni element, npr. David in Batsebeja, ali pa Batsebeja pri kopanju. Toda čutna prvina pri Chagallu ne izstopa kot senzualno poudarjeni prikaz, tudi pri Evi, ali pa Rajskem vrtu je lirično doživetje uravnoteženo. Skrajno redukcijo poteze je Chagall pokazal pri Mojzesu, a hkrati je sugestivno povezal ostre, močne linije obrisa z enovito barvno podlago. Kar nekaj motivov Jakoba kaže biblično vsebino kot osebno podano, tudi s simboli zaznamovano grafično upodobitev. Nasploh so simboli šopka, petelina, kozla, ribe, konja stalnice v Chagallovem obsežnem opusu. Umetnik jih tudi v litografijah naravno in s pomenom vključi v širšo motivno kompozicijo.

Cirkuški motivi s klovní segajo v čas Seurrata, pa pozneje do Picassa, Rouaulta idr., tudi Chagall se ni izognil temu in je s svojstveno vedrino – bazalno povsem drugače od drugih – podal vedrino, igrivost, vzdušje. Vendar je ta del litografij ob vsej estetski ubranosti le nekoliko manj izrazit v prvinskem svetu Chagallove izpovedi. Močan delež imajo motivi moža in žene, torej ljubezenski, pa umetnika kot ustvarjalca raznoterega sveta in lepote, vse od nabožnih motivov, do spominske refleksije z lesenimi hišicami iz Vitebska – brez »portretnega« hotenja upodobitve mesta – pa spet do pariških odsevov, kjer zgolj Eiffel ali pa Opera, most na Seni zaznamujejo okolje, toda v ospredju ostajajo človeški liki, posamič ali v paru, z atributi simbolnih prvin. Lebdeče figure, nakazano okolje in vse drugo združujejo ubrano lirično fantazijo v doživlajsko povezano celoto. Doživetje je umetniku rabilo za izrazno vsebino, temu je podrejeno vse drugo, od linij in barv, kompozicije, tudi razvrstitev predmetov, velikost figur, ki so poudarjene in manj poudarjene ipd. Poetični žar umirjeno seva iz Veselja, Rdečega materinstva, Zaljubljenecv v izbi, Pogleda na Nôtre Dame, pa seveda še iz drugih litografij. Posebnost med razstavljenimi grafikami je Poljsko cvetje (1980), kjer iz močne in povsem prevladujoče črnine

izrisno izstopa, malone slutenjsko, velik šopek prek celega lista, v mali upodobitvi skoraj sekundira zaris para, pa konja. Ena zadnjih litografij Chagalla Proti drugi jasnini (1985) kaže umetnika pred stojalom s paletjo, vendar z umirjeno dvodelno spoznavno izpovedjo: tu in zdaj, v ustvarjanju pri platnu, pa s slutnjo smrti in pričakovanjem druge jasnine; nežno modro ozadje slike se veže s črnim obrobljanjem umetnika in predmetov.

Samohodec Marc Chagall je vse do zadnjega ostal umetnik izpovedne polnosti. Težko je govoriti o njegovih življenjskih dramah, zagotovo pa se niso ustavljale v zunanji pojavnosti, kolikor jih je, so zaznamovane v notranjem dogajanju, toda prevladujoče je umetnikovo premagovanje težkega, hudega, in se odpira k upanju, zaupanju. Tudi razstavni opus litografij je znova potrdil veličino umetnika z izvirnim rokopisom, glasnika ljubezni in življenjske predanosti. Tudi to je razlog, da v današnjem razvrednotenem svetu in v zgolj formalnosti se izgublajoči umetnosti Chagall ohranja in pridobiva publiko kot moderen klasik. Da, Rembrandt ima rad Chagalla.

NEPOZNANI ROBERT WALSER

Kajpak je treba govoriti o nepoznanem Robertu Walserju pogojno. Švicarski pisatelj, ki je nekako v zatišju pisal in objavljaval po prelomu stoletja in kasneje tja v dvajseta leta, je objavil svoja središčna dela, a je pozno zbudil pozornost literarnih poznavalcev, ne da bi kjerkoli dvignil mnogo prahu; do intenzivnih bralcev pa je prišel dosti kasneje, najsi ga je cenil že F. Kafka, pa redki priznani kritiki. Pri nas smo ga dobili šele sedaj, roman Pomočnik je prevedel Vital Klabus, knjiga pa je izšla pri založbi Mihelač. Pomočnik najbrž ni tisto središčno prozno delo Roberta Walserja, ki ga najbolj postavlja v ospredje, zagotovo pa premore zaznamujoče sestavine, ki opredeljujejo pisateljevo specifiko tako v tematiki kot v slogovnih izrazilih. Ob dejstvu, da doživljamo sorazmerno manj prevodov iz svetovne klasike – stare in moderne – je tem bolj razveseljivo, da smo z Robertom Walserjem pridobili prevod, ki ga je vredno uvrstiti med tehtne dosežke.

Nekateri imajo Roberta Walserja za predhodnika Kafke – med njimi je Fritz Martini. Oba književnika odlikuje izjemna literarna pronicljivost, smisel za bistvo, vendar po svoji bazalni naravnosti stojita vsaksebi. Švicarski pisatelj, kot ga poznamo iz Pomočnika pa tudi iz nekaterih drugih proznih del, v jedru nadaljuje izročilo realizma, a ga hkrati bistveno dopolnjuje. Koliko je pri tem posredno ali neposredno vplival Dostojevski, je vprašanje zase in presega namen osvetlitve Pomočnika. Nedvomno pa R. Walser združuje specifičen, na bistvo omejen pogled na prostor in dogajanje s trezno, realno zadržanostjo ter psihološke vzgibe, entropijo v vsakdanji pojavnosti in premenah glavne osebe ali oseb nasploh. Brez dvoma pa je senzibilna narava glavne osebe tista, ki se ji pisatelj najbolj posveča in skozi njo odkriva tako osebnostne koordinate kot odnos do drugih, do sveta.

V romanu Pomočnik ni dosti zunanjskega dogajanja, ki bi samo po sebi dramatično in zgovorno fabulativno zaostriilo situacije ter sprožilo napetosti konfliktnih navzkrižij, kot smo jih vajeni pri marsikateri narativni realistični klasiki. Dogajanje je preprosto in razvidno: nameščenec Jožef pride v hišo inženirja Toblerja, ki si z izumi obeta, če že ne blesteče bodočnosti, pa vsaj donosne posle, ki bi mu